

OPUS INCOLARUM
INCREMENTUM
CRIMEAN

→ 2

УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС КРИМУ.
РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ ТА
РОСІЙСЬКА ОКУПАЦІЯ

→ 6

№ 11
2021

КРИМСЬКА СВІТЛИЦЯ

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНА
УКРАЇНСЬКА
ГАЗЕТА

літературно-художня, публіцистична

ПОЛІТИКА МОНУМЕНТАЛЬНОЇ ПРОПАГАНДИ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ НА КРИМСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ

НАГОЛОС

Окупація Росією у лютому-березні 2014 року двох південноукраїнських регіонів – АР Крим та м. Севастополя – стала безпрецедентним порушенням міжнародного права у постгітлерівській Європі та поклала початок російсько-українській війні. Відсутність у Кремля правових підстав для спроби анексувати територію іншої суверенної держави, явний та гострий дефіцит легітимності його політики з тимчасової окупації Криму призвели до намагань замаскувати від російської, української громадськості та світового співтовариства ці проблеми, зокрема, з допомогою гуманітарного інструментарію. До того ж він є важливою частиною інформаційно-психологічної війни Росії проти України загалом. Однією з суттєвих складових такої політики держави-агресора стало застосування монументальної пропаганди на окупованому півдні Української держави.

Андрій ІВАНЕЦЬ,
к.і.н., член Вченої ради
НДІ українознавства

Монументальне мистецтво через своє перебування у публічному просторі практично завжди пов'язано із владними струк-

турами чи панівними політичними силами. Відповідно зміна політичним режимом ідеології чи заміна самого політичного режиму, захоплення території та інші подібні масштабні суспільно-політичні та військові процеси призводять до трансформації владної семіосфери загалом і «війн пам'ятників» зокрема. Не випадково ми бачили прояви останньої у 2020 р. в США під час багатомільйонного протестного руху після вбивства поліцейським чорношкірого Д. Флойда. Ще більш яскравий випадок із «ленінопадом» в Україні, який розпочався стихійно під час Революції гідності, а пізніше переріс з ініціативи громадськості на державну політику. До речі, у січні-лютому 2014 р. процес знесення пам'ятників засновнику тоталітарної кому-

ністичної держави спостерігався і в Криму, але був перерваний російською окупацією.

Війни часто можуть конкурувати з революціями за масштабами «війн пам'ятників». Частина науковців прямо стверджує, що знищення пам'ятників противника є одним із напрямів ведення війни. Це не випадково, адже пам'ятники та монументи не тільки перебувають у публічному просторі, а й символічно його організують. Війна ж є боротьбою не лише за реальний, а й за символічний простір. Окупаційна російська влада навесні 2014 р. розпочала з демонтажу українських пам'ятників.

Так, у Севастополі 25 квітня 2014 р. були демонстративно зняті зі своїх місць пам'ятник прославленому гетьману та флотоводцю XVII ст. П. Са-

гайдачному і монумент на честь 10-річчя ВМС України. На місці останнього було невдовзі встановлено переданий Міністерством оборони РФ пам'ятник російському адміралу Д. Сенявіну. В подальшому процеси демонтажу пам'ятників з українськими сюжетами не набули великого масштабу, хоча вони нерідко піддаються агресивним словесним нападкам у мас-медіа, деякі – актам вандалізму, а окупаційна адміністрація неодноразово обмежувала можливість кримчан вільно проводити біля них публічні заходи та зупинила процес встановлення деяких таких об'єктів-носіїв українського дискурсу.

Росія опинилася в Криму щодо пам'ятників і монументів у дещо двозначному становищі – в регіоні було чимало пам'ятників, які були встанов-

лені ще у період Російської імперії та СРСР і відповідно виражали російський та імперський дискурс. За часів незалежності України тематичний репертуар пам'ятників у Криму значно розширився, зокрема, через увічнення пам'яті про депортацію кримськотатарського народу, його історію та культуру загалом, звернення до релігійної тематики чи сюжетів античного минулого. Але завдяки ліберальній політиці України, демографічній перевазі етнічних росіян серед кримського населення та цілеспрямованому впливу Росії значна частина скульптур і монументів, встановлених у Криму в 1991-2014 рр., відображали пам'ять про російських діячів, культуру та російську історію.

→ 4

ЯК ЦЕ БУЛО...

ПОСИЛЕННЯ РЕПРЕСІЙ ПРОТИ КРИМСЬКИХ ТАТАР

→ 8

OPUS INCOLARUM INCREMENTUM CRIMEAN

МОВОЮ ЦИФР

Генеральна Асамблея ООН у далекому 1948 році ухвалила Декларацію прав людини. Одним із основоположних особистих прав людини було визнано його право на свободу пересування і вибір місця проживання (стаття 13 Декларації). Окупавши у 2014 році Кримський півострів, Російська Федерація позбавила громадян України можливості використовувати в своїх интересах це право.

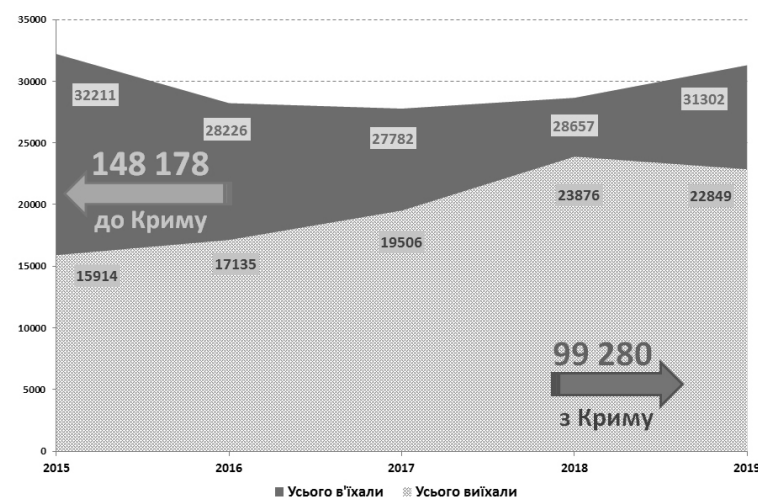
Юрій СМЕЛЯНСЬКИЙ,
експерт з питань окупованих територій, економічний експерт, співзасновник ГФ «Інститут Чорноморських стратегічних досліджень»

Заявивши про намір вкотре анексувати територію Кримського півострова та приєднати її до території РФ, остання спонукала частину громадян України залишити територію Кримського півострова як територію небезпечного для цих громадян проживання. Тобто своїми агресивними діями Російська Федерація змусила частину громадян України, мешканців Кримського півострова, покинути обрану ними для свого постійного місця проживання територію.

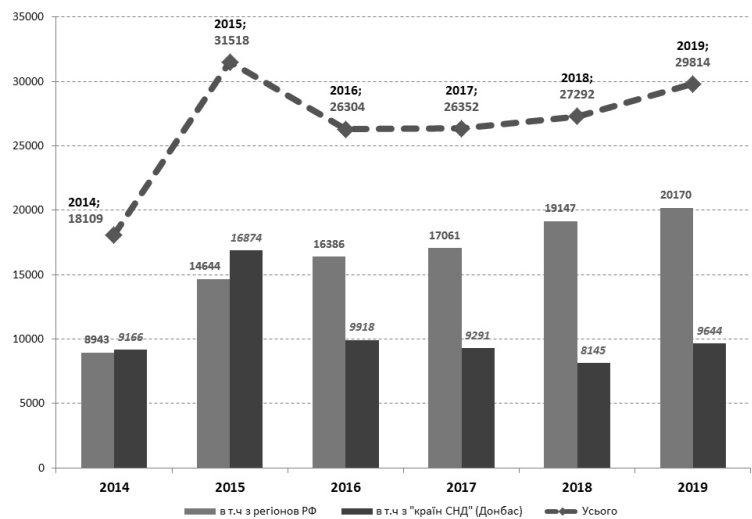
НЕКОЛОНІЗАЦІЯ ПО-РОСІЙСЬКИ

Однією з ознак того, що держава, захопивши або увійшовши на чужу територію, проводить її колонізацію, є процес заміни і розрідження місцевого населення за рахунок населення держави-колонізатора.

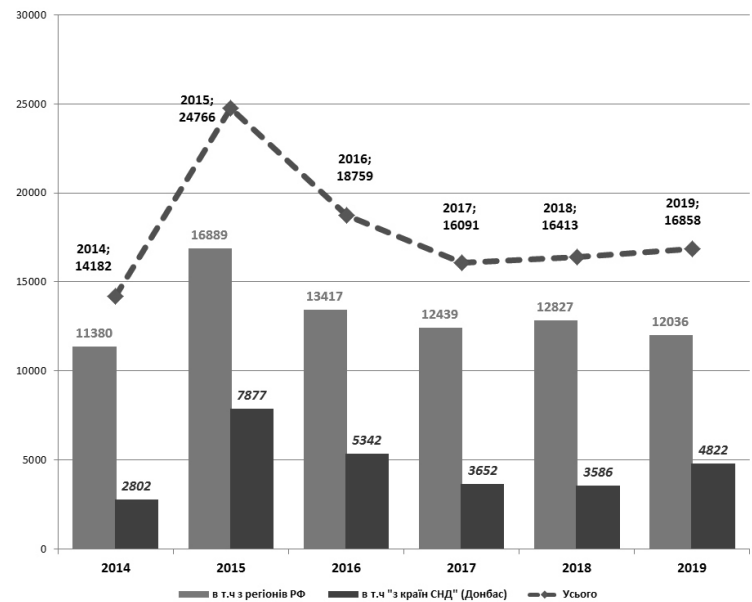
Іншою ознакою колонізації є вичавлювання з місць постійного проживання громадян держави, територія якої піддається колонізації. У березні 2014 року в російському ЗМІ «Нові вісті» процес вичавлювання не згодних з російською окупацією «кримчан»-громадян України з окупованої території Криму був сформульований з посланням на окупаційну владу в такий спосіб: «...ті жителі півострова, які з інтеграцією з Росією не погодяться, зможуть продовжити свою діяльність за межами регіону. Військовослужбовцям українських збройних сил буде нада-

Порівняння міграційних потоків в'їзду та виїзду з Криму (без Севастополя) на постійне проживання за період окупації на 1 січня 2020 р., осіб.

Динаміка кількості прибулих до Криму (без Севастополя) на постійне проживання за період окупації станом на 1 січня 2020 р., осіб.

Динаміка кількості прибулих до Севастополя на постійне проживання за період окупації станом на 1 січня 2020 р., осіб.

на альтернатива: нести службу у Криму, склавши присягу республіці, або продовжити її поза межами Криму – в складі української армії. Той же принцип буде застосований до держслужбовців, працівників силових структур, до всіх, хто складав присягу на вірність Україні». Це цитата із заяви колабораніста В. Константинова.

Одразу ж після збройного захоплення Кримського півострова російські окупанти стикнулися з тим, що мешканці Криму, тобто ті, кого окупанти прийшли «захистити», у своїх світоглядних і культурних поглядах сильно відрізняються від громадян Російської Федерації. Тобто є окремою самостійною складно сформованою спільнотою. Ще навесні 2014

року депутат Державної Думи Росії, згодом російський сенатор О. Мізуліна зробила низку заяв щодо окупованої території Кримського півострова, які були опубліковані ЗМІ РФ й активно обговорювалися в Україні. Ось деякі тези з цих заяв:

1. «Двадцять років життя на Україні негативно позначилися на світосприйнятті нинішніх жителів Криму. Вони все частіше замислюються про права людини, вимагають до себе рівного і шанобливого ставлення з боку держави, хочуть гідного рівня життя. Та й загалом завдяки гарному клімату кримчани більш усміхнені й життєрадісні, ніж інші жителі Росії», – це погляд на мешканців Криму російського депутата О. Мізуліної.

2. За словами О. Мізуліної, «...з таким настроєм нинішніх жителів Криму півострів буде важко інтегрувати у російську дійсність. Перед нами гостро стоїть необхідність завезення нових громадян до Криму та Севастополя з Уралу і Сибіру. Таким чином, ми зможемо вирівняти по всій країні загальний рівень ставлення до життя та влади».

Наведені тези за своєю суттю були декларацією, прелюдією до задіяння кремлівською владою політики заміни населення на окупованій території Кримського півострова як складової частини політики колонізації захопленої території.

КОЛОНІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЗАМІНИ НАСЕЛЕННЯ

Наведемо низку чинників, які полегшили або додатково «зумовили» політику заміни населення в окупованому Криму.

По-перше. Протягом усього періоду окупації Криму громадськими активістами неодноразово зазначалося, що окуповану територію Кримського півострова, насамперед, змушені були покинути представники соціально активного прошарку населення. Це були представники інтелектуальної складової жителів півострова, представники громадянського суспільства: журналісти, науковці, викладачі, юристи, інженери, дрібні підприємці, активісти тощо.

Відтік інтелектуальної частини населення півострова зумовив скорочення можливостей окупантів та колаборантів обирати з «лави запасних» для призначень на відповідальні посади. Передусім, у регіональному топ-менеджменті підприємств, установ, інституцій окупаційної

З одного боку, така ситуація полегшувала окупантам колонізацію півострова. Відбувся процес скорочення чисельності громадян України на окупованій території. З іншого боку, ця ситуація ускладнювала процес колонізації. Період 1944-1953 років показав, що громадяни РРФСР погано адаптуються до кримських умов з точки зору їхньої економічної активності. А після окупації у 2014 році Кримський півострів стрімко повертається, в це гіршому варіанті, до умов того періоду.

влади регіонального і муніципального рівнів.

Ось як коментував цю ситуацію колабораніст В. Константинов, який очолює в окупованій Автономній Республіці Крим окупаційну «Державну раду»: «Є відверті кадрові дірки. Я не боюся цього слова. Я говорю зараз про сільські поселення. Загострилося питання кадрового резерву. У нас колосальний дефіцит кадрів у зв'язку з цим. Нам потрібно порушувати питання навчання і підготовки цього кадрового резерву. Це дуже складна робота, але жодні гроші нас не врятують, якщо не буде відповідальних людей на місцях. Виділення значного обсягу фінансових коштів з федерального і республіканського бюджетів органам місцевого самоврядування стало своєрідною проблемою... Без грошей погано, а гроші з'явилися, і це, виявляється, теж проблема. Немає достатньої компетенції їх своєчасно переробити, ефективно використовувати».

По-друге. На момент початку окупації Кримського півострова в працездатному віці перебувала максимально можлива частка постійного населення Криму. Надалі вона мала і продовжує мати тенденцію до скорочення у зв'язку з переходом до пенсійного віку численних вікових груп з усіх соціальних верств населення, вступом у працездатний вік нечисленного покоління кримських дітей, подальшої еміграції найбільш соціально активної частини населення Криму, насамперед, на материкову частину України. До речі, дані окупаційної російської статистики показують, що за 9 місяців 2014 року населення Автономної Республіки Крим зменшилося на 77 800 осіб. А з урахуванням імміграційного приросту за рахунок іммігрантів з материкової частини

РФ допустимо говорити про те, що за вказаний період окуповану територію Криму вимушено покинуло близько 100 000 осіб. Підтверджених даних про кількість вимушених іммігрантів з окупованої території Криму на сьогодні немає. Використання різних методів підрахунку дозволяє говорити про 140 000 – 260 000 вимушених мігрантів.

З одного боку, така ситуація полегшувала окупантам колонізацію півострова. Відбувався процес скорочення чисельності громадян України на окупованій території. З іншого боку, ця ситуація ускладнювала процес колонізації. Період 1944-1953 років показав, що громадяни РРФСР погано адаптуються до кримських умов з точки зору їхньої економічної активності. А після окупації у 2014 році Кримський півострів стрімко повертається, в ще гіршому варіанті, до умов того періоду.

ФОТО З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ

При публікації даних про чисельність населення російська статистика оперує поняттям «постійне населення». До постійного населення відносять тих, хто має постійну прописку на території. Ті, хто живе за тимчасовою пропискою (наприклад, студенти, військовослужбовці і так далі), в облік чисельності населення в окупованому Криму за супутніми і непрямими джерелами дуже сильно відрізняється від даних офіційної російської статистики.

території Кримського півострова на початку жовтня 2014 року приріст населення склав лише 77 360 осіб. Але якщо врахувати, що тільки за 9 місяців 2014 року

року близько 200 000 осіб, які приїхали до Криму з Луганської та Донецької областей, були депортовані окупаційною владою в інші регіони РФ. Навіть якщо взяти, що однією з умов депортації була видача російського паспорта, залишається ще близько 1 446 900 одиниць. Якщо взяти, що близько третини цих бланків були зіпсовані, – 1 000 000 «нових» жителів у Криму залишається.

Оцінки самих мешканців Криму, які в силу специфіки регіону вміють відрізнити туриста від місцевого, також розходяться з даними офіційної російської статистики. Жителі Севастополя зазначають, що за їхніми відчуттями населення Севастополя вже виросло в 2-2,5 рази. Таку ж ситуацію описують і жителі Сімферополя: «Реальне населення Сімферополя зараз становить близько 600 тисяч осіб. Проти 380 тисяч до 2014 року». «Люди при владі кажуть, що планується збільшення до мільйона. Для цього розширюють межі міста. Тепер воно буде починатися від Шкільного і Кам'янки. «Консоль» та «Моноліт» у шоколаді». «Крім постійних пробок і заторів, у непристосованому для такої кількості населення місті спостерігається різкий дефіцит місць у школах і особливо в дитячих садках. Існують класи з буквами «ж» і «з». У класах місцевих – від половини до третини. Новий популярний бізнес – відкриття дитячих садків у приватних квартирах і будинках».

Наприклад, у Бахчисараї вже відкрито додатково ще одну школу й один дитячий садочок. Зростання чисельності населення спостерігається у місті Джанкой, де реалізуються проекти будівництва житла і міської інфраструктури за програмами військового будівництва. Окупаційні чиновники в своїх окремих коментарях з питань освіти, охорони здоров'я, житлово-комунальних послуг також підтверджують висновки жителів Криму про 2-2,5-кратне збільшення чи-

сельності населення в Сімферополі та Севастополі. Що, своєю чергою, підтверджує висновок про реальне збільшення чисельності населення окупованого

4) яскраво виражена сезонність ринку праці у Криму;
5) більш висока, ніж у середньому по Російській Федерації, частка зайнятих в освіті, системі безпеки, охороні здоров'я та на-

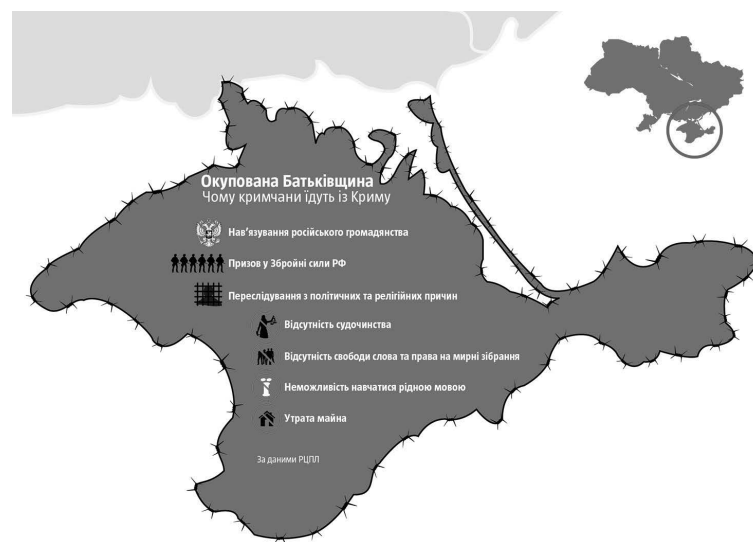

ФОТО З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ

Кримського півострова приблизно на 1 000 000 осіб.

«РОЗВИТОК» ПО-РОСІЙСЬКИ: ДЕМОГРАФІЧНИЙ РОЗРІЗ

Вся ця ситуація «зіграла на руку» окупаційній владі. По суті, якби цієї ситуації не було, окупантам довелося б її створювати. Дефіцит кадрів дав змогу кремлівській владі проводити на окупованій території Кримського півострова більш активну імміграційну політику. З точки зору міжнародного права аргумент взагалі ніякий, але для кремлівського керівництва цілком відповідний.

До основних проблем демографічного розвитку у Криму в умовах окупації належить:

- 1) природний спад населення, викликаний високою смертністю та низьким рівнем народжуваності;
- 2) імміграційний спад населення, пов'язаний з падінням якості життя на окупованій території та репресивною політикою, яку реалізують окупанти щодо місцевого кримського населення;
- 3) високий рівень демографічної старості населення Криму;

данні соціальних послуг, і більш низька – в обробному виробництві, оптовій і роздрібній торгівлі, будівництві. Це може бути зумовлено високою часткою тіньової зайнятості в економіці, відсутністю та скороченням робочих місць у Криму. Сформована самими окупантами ситуація збільшує навантаження на окупаційний бюджет, оскільки переважна частка зайнятих працівників перебуває в сфері бюджетного фінансування. Припустимо стверджувати, що одним з інструментів колонізації в сфері зайнятості як елемента демографічної та імміграційної політики стала тактика, яка була свого часу відпрацьована російським керівництвом у Чеченській республіці. Коли проблеми зайнятості населення вирішувалися за рахунок створення додаткових робочих місць у сферах бюджетного фінансування, зокрема чиновницьких посад. Це одна з причин того, що Чеченська республіка стала одним із найбільш дотаційних регіонів РФ. Окупована територія Криму також перебуває у списках найбільш дотаційних регіонів.

Далі буде...

Зміна чисельності населення за період окупації:

Дата/Регіон	АРК	Севастополь	Всього Крим
на 01.01.2014	1 967 200	385 900	2 353 100
на 01.10.2014	1 889 400	395 000	2 284 400
на 01.01.2015	1 895 915	398 973	2 294 888
на 01.01.2016	1 907 106	416 263	2 323 369
на 01.01.2017	1 912 168	428 753	2 340 921
на 01.01.2018	1 925 268	443 548	2 368 816
на 01.01.2019	1 911 818	436 670	2 348 488
на 01.01.2020	1 912 622	449 138	2 361 760

Слід додати, що оцінки з інвестиційної привабливості Криму в травні 2014 року з боку потенційних російських інвесторів мали, зокрема, такі формулювання: «Кримські промислові підприємства у місті Севастополі не привабливі з точки зору вкладення інвестицій. Технологічне оснащення цих кримських підприємств в основному перебуває на рівні в кращому разі другої половини 80-х років ХХ століття. Найбільш привабливими для інвестування є кримські гірські села як об'єкти щодо створення сприятливих умов для проживання платоспроможним пенсіонерам РФ».

РОСІЙСЬКА СТАТИСТИКА – МИСТЕЦТВО ЖОНГЛЮВАННЯ

Використовувати цифри офіційної російської статистики для аналізу і висновків треба з великою обережністю. Буквально кілька років тому керівництво Росстату було замінено, щоб робота цієї установи надійно виражала бажання кремлівського керівництва. Якщо користуватися даними російської статистики, то за весь період окупації з моменту проведення окупантами перепису населення окупованої

окуповану територію Криму покинуло 77 800 осіб, то реальний приріст становить уже 155 940 осіб. Якщо це порівнювати з до-окупаційною чисельністю населення Криму.

При публікації даних про чисельність населення російська статистика оперує поняттям «постійне населення». До постійного населення відносять тих, хто має постійну прописку на території. Ті, хто живе за тимчасовою пропискою (наприклад, студенти, військовослужбовці і так далі), в облік чисельності населення не беруться. З цієї причини оцінка чисельності населення в окупованому Криму за супутніми і непрямими джерелами дуже сильно відрізняється від даних офіційної російської статистики.

За заявою працівників Федеральної міграційної служби РФ, на окупованій території Кримського півострова за весь період окупації було видано близько 4 000 000 російських паспортів. Станом на 1 січня 2014 року в Криму проживало 2 353 100 осіб. Навіть якщо взяти для спрощення розрахунків, що всі, хто змушений був покинути окуповану територію Криму, отримали російські паспорти, а це не так, «зайвих аусвайсів» залишається 1 646 900 одиниць. Восени 2014

ПОЛІТИКА МОНУМЕНТАЛЬНОЇ ПРОПАГАНДИ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ НА КРИМСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ

→ 1

НАГОЛОС

В умовах тимчасової окупації Криму Росією є всі підстави говорити про «монументальний бум» – у 2014-2020 рр. на території АР Крим і м. Севастополя встановлено, за неповними відомостями, 150 пам'ятників, що значно перевищує показник усього періоду Російської імперії (1783-1917 рр.). А за часів Романових Крим вважався у володіннях царів одним із найбільш насичених такого роду об'єктами регіонів. Зазначимо, що показник у 150 пам'ятників є дещо заниженим, оскільки у наше поле зору потрапила їхня абсолютна більшість, утім, не всі. Не враховані у ньому і меморіальні дошки, які виконують аналогічні ідеологічні функції. Деякі з виявлених об'єктів є позаполітичними, але все ж значна частина пам'ятників створена з метою насадження ідеології держави-агресора й більшість є носієм імперського та російського дискурсів.

* * *

Варто наголосити, що така активність у монументальній сфері протягом останніх років має протиправний характер, оскільки суперечить національному українському законодавству і міжнародному праву. Відповідно до законодавчих норм України пам'ятники встановлюються або з дозволу місцевих органів влади і самоврядування, або, як, наприклад, пам'ятники видатним державним діячам, за рішенням українського уряду. З весни 2014 р. на тимчасово окупованій території АР Крим і м. Севастополя, відповідно до законодавства України, легальні органи влади і самоврядування відсутні, а Кабмін України жодних дозволів на спорудження пам'ятників на окупованій території не видавав, тому всі меморіальні об'єкти, встановлені відтоді, не мають належних дозвільних документів. До того ж значна частина з них несе імперську та українофобську ідеологію, яка негативно впливає на громадян України на тимчасово окупованій території.

Серед встановлених і відновлених навесні 2014 – восени 2020 рр. пам'ятників є не менше 48 бюстів, 27 пам'ятних знаків (зокрема, 8 православних поклінних хрестів), 64 пам'ятники і скульптури (зокрема, 35 фігур героїв казок і мультфільмів), 4 меморіальних комплекси, один з яких перебуває у стадії активної

Демонтаж пам'ятника гетьману П. Сагайдачному в Севастополі, квітень 2014 р.

Монумент на честь 10-річчя ВМС України

розбудови. Ще кілька, серед яких значні пам'ятники у Севастополі (пам'ятники Потьомкіну), Феодосії (стела «місто воїнської слави») та деяких інших місцях, перебувають у стадії побудови.

Щодо сюжетів 150 пам'ятників, які нами виявлено, то 12 з них можна прямо віднести до «нео-

імперської» тематики (окупація Криму у 2014 р., боротьба з Революцією гідності, агресія Росії проти України у 2014-2020 рр.), 25 увічнюють пам'ять діячів і подій Російської імперії, 44 – діячів і події періоду Радянської Росії і СРСР, 18 присвячені релігійній тематиці, 7 – радянським

і російським прикордонникам, 44 – іншим темам (кримськотатарському письменнику С. Еміну, балалайці, лідеру «білих» генералу П. Врангелю, президенту США Ф. Д. Рузвельту, кубинському революціонеру Ф. Кастро, чебуреку, котам, героям казок і мультфільмів).

Не має вводити в оману відносно незначна кількість пам'яток, де прямо відображена неоімперська тематика, – тимчасова окупація Криму та прагнення РФ його анексувати (у реваншистській ідеології Кремля «воз'єднання Криму з Росією»), увічнення солдатів окупаційної армії чи подій із захоплення військово-морської бази ВМС України. Частина подібних пам'яток ще розробляється, але головне, що більшість об'єктів, які незаконно споруджені в 2014-2020 рр. у Криму, працюють на концепт «руського міра» та нерідко відверто слугують виправданню сучасної агресії Росії проти України.

Де-факто прямо підтримують ці ідеї 7 пам'ятників прикордонникам, які встановлені у різних населених пунктах Криму протягом останніх 6 років. Усі вони мають підкреслювати перебування окупованої української території у нібито «російських кордонах».

* * *

Якщо ж, наприклад, взяти сферу новозбудованих релігійних пам'ятників, то вони не просто присвячені лише православ'ю, причому здебільшого постатям, пов'язаним саме з російською його гілкою, а не багатому кримському ранньохристиянському та середньовічному спадку, вони переважно інтерпретуються саме у російському неоімперському дискурсі. Так, наприклад, під час відкриття у грудні 2019 р. у Керчі пам'ятника князю Глібу та ігумену Никону російські офіційні особи, які незаконно прибули на цю подію в Крим з Росії, та представники окупаційної російської адміністрації, а у подальшому й російські ЗМІ твердили, що цей об'єкт нібито відображає єдність Криму з Росією. Недолугим з точки зору здорового глузду є те, що князь Гліб Святославович, який належав до чернігівської гілки Рюриковичів, і Никон, який був ігуменом Києво-Печерського монастиря, мають символізувати не єдність з серцевиною Київської Русі та її сучасним варіантом Україною-Росією, а з Московією-Росією, ядро якої сформувалося набагато пізніше за життя увічнених діячів. Та російські пропагандисти пішли далі. Нара-

Серед встановлених і відновлених навесні 2014 – восени 2020 рр. пам'ятників є не менше 48 бюстів, 27 пам'ятних знаків (зокрема, 8 православних поклінних хрестів), 64 пам'ятники і скульптури (зокрема, 35 фігур героїв казок і мультфільмів), 4 меморіальних комплекси, один з яких перебуває у стадії активної розбудови. Ще кілька, серед яких значні пам'ятники у Севастополі (пам'ятники Потьомкіну), Феодосії (стела «місто воїнської слави») та деяких інших місцях, перебувають у стадії побудови.

зі Російське військово-історичне товариство планує встановити під Керчю пам'ятник апостолу Андрію Первозванному з метою увічнення... «єдності Криму з Росією». За останні роки в Криму встановлено не менше чотирьох об'єктів на честь князя Олександра Невського, визнаного святым. Утім, як мінімум у двох випадках це було пов'язано з тим, що його вважають покровителем... російської морської піхоти. Навіть бюст святителю Луці (Войно-Ясенецькому) в Керчі примудрилися встановити у сквері «Воз'єднання», а на його відкритті у 2015 р. клірик УПЦ МП (чи РПЦ в Україні) молився за владу та «воїнство» Росії.

Ще один показовий приклад того, як пропагується неоімперська ідеологія у, здавалося б, далеких від політики сферах, – відкриття групи скульптур героїв російських казок і радянських мультфільмів у 2015 р. в Севастополі представники проекту «Алея слави Росії» приурочили до річниці окупації Криму Росією. На жаль, це не поодинокий випадок, а скоріше, правило.

Російська дослідниця Д. Г. Чубукова на підставі аналізу спорудження пам'ятників у «російському Криму» в 2014-2018 рр. робить висновок про «яскраво виражений мілітаризм» новітньої монументалізації, яка тісно пов'язана з війною – увічненням військових героїв, полководців, військових подій, винахідників зброї, небесних покровителів воїнів. Яскравим підтвердженням вірності цієї тези стало встановлення у рамках проекту «Алея російської слави» у листопаді 2019 р. бюста М. Калашнікова з автоматом у руках на подвір'ї школи № 29 у Сімферополі. Нерідко державницько-мілітаристська монументальна пропаганда має відверто надлишковий характер. Так, наприклад,

у 2015 р. поруч з пам'яткою – Кутузовським фонтаном (1956 р.) із барельєфом полководця – було встановлено малохудожній бюст М. Кутузова.

Під час окупації Криму було встановлено не лише конфліктотенні новітні неоімперські пам'ятники, а й реалізовано скандальні проекти, які до війни були заблоковані через спротив органів кримськотатарського самоврядування, української громадськості та інших структур громадянського суспільства. Так, у 2005 р. владні органи Криму та України через протести частини кримчан відмовились приймати в дар, по суті, сталіністський витвір російського скульптора З. Церетелі. Російська окупаційна адміністрація проігнорувала думку кримських татар та інших антисталіністських налаштованих сил й у лютому 2015 р. все ж встановила у Лівадії десятихтонну бронзову скульптуру «Великій трійці» – главам держав-учасниць Ялтинської конференції 1945 р. Просталінська спрямованість витвору підкреслюється тим, що скульптор зафіксував момент, коли Президент США і Прем'єр-міністр Великої Британії дивляться на голову РНК СРСР Й. Сталіна.

Подібним чином в окупованому Сімферополі у 2016 р. відновили багатофігурний монумент Катерині II, демонтований ще у 1921 р. Спроба почати його відбудовувати у 2007 р. викликала конфлікт із кримськотатарськими активістами, які сприймають постать «розпутної імператриці» як символ знищення кримськотатарської державності, бід та пригноблення корінного народу у подальший історичний період. І, звісно, відновлений об'єкт доповнили написом у неоімперському дусі: «Пам'ятник відроджено на честь воз'єднання Криму з Росією у 2014 році назавжди».

* * *

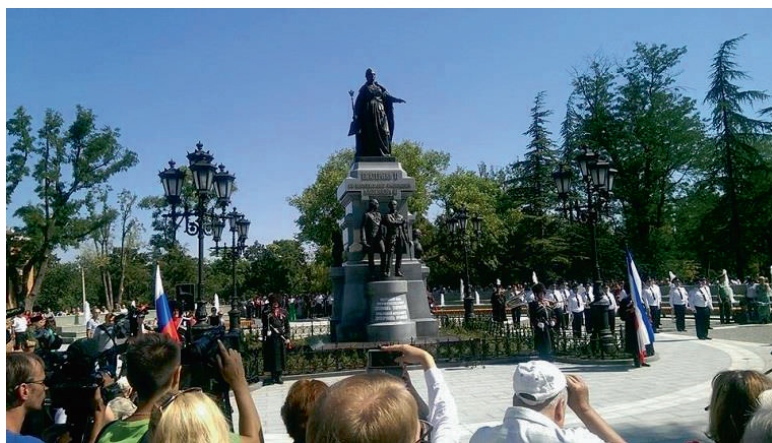
Під час «монументального буму» в окупованому Криму було чимало скандалів. Так, наприклад, депутати Держдуми зібрали ще у 2015 р. 10 млн рублів на, звісно, незаконне встановлення у Севастополі вже другого пам'ятника фавориту Катерини II Г. Потьомкіну, вклали ці гроші в один з банків Криму, який збанкрутував. Наразі вдруге збирають кошти на його спорудження. Але найбільш неочікуваний скандал виник навколо найдорожчого проекту, який до того ж було «спущено» у Севастополь очільником Кремля, – пам'ятника «Примиренню» «білих» і «червоних» (заявлена вартість лише самого монументального комплексу – 190 млн рублів, облаштування території навколо в рази дорожче). Ініціювали його створення російські емігранти ще

Пам'ятник «вєжлївим людям» у Сїмферополї

Так виглядає пам'ятник «Примирення» у Севастополї, грудень 2020 р.

Пам'ятник Катеринї II

до російсько-української війни, але з її початком запропонували спорудити його на Керченському півострові. Президент РФ у 2017 р. вирішив встановити монумент «Примиренню» у Севастополі. Ця ідея зустріла доволі активний спротив прорадянськи налаштованої частини севастопольців, які кілька років поспіль проводили публічні заходи і збирали підписи з протестами. Севастопольська окупаційна адміністрація навіть змінила назву пам'ятника на нейтральну – «пам'ятник закінченню Громадянської війни», натомість досі цей об'єкт не

відкрито. На його відкриття, як і на інші подібні заходи, напевно прийдуть без дозволу легітимної української влади представники держструктур Росії, що стане черговим порушенням законодавства.

Серед авторів, які беруть активну участь у «монументальному бумі» в Криму, є представники органів влади РФ, державні органи Росії, державно-громадські структури на кшталт Російського історичного товариства та Російського військово-історичного товариства (обидва, утворені згідно з указом президента, очолюють-

ся представниками влади та отримують дуже значні бюджетні суми на свою діяльність), афілійовані з російською владою організації на кшталт Російського імператорського палестинського товариства, представники російського мистецького істеблішменту та бізнесу, зокрема, ініціатор проекту «Алея російської слави» краснодарський бізнесмен Михайло Сердюков, діячі російської окупаційної адміністрації тощо.

Масштаби «монументального буму» на тимчасово окупованій території АР Крим і м. Севастополя вельми значні, що видно навіть за нашими неповними відомостями, і прогноз стабільно негативний. Найближчими роками, ймовірно, подібна незаконна діяльність триватиме. Велика частина новозбудованих у цих регіонах пам'ятників відображає російську неоімперську ідеологію, має відверто антиукраїнський і антидержавний характер, є конфліктотенною як для кримського соціуму, так і всієї української політичної нації. Ця ситуація стала результатом цілеспрямованих дій влади Росії та її окупаційної адміністрації із розколу України, окупації її південних регіонів, елементом здійснення політики соціокультурного віддалення чи ізоляції кримчан від українського гуманітарного простору, перетворення кримського населення на носіїв антизахідних та антиукраїнських поглядів, поступової маргіналізації та асиміляції деяких неросійських етнічних спільнот. До того ж усі пам'ятники в Криму встановлюються без належних дозвільних документів легальних органів влади і самоврядування, а на їхнє відкриття прибувають особи з Росії у порушення законодавства України.

* * *

За цих обставин влада держави-суверена має виробити свою ефективну відповідь і на цей виклик, адже гуманітарна агресія Росії спрямована на спроби символічно «привласнити» тимчасово окуповану територію Криму, завадити її деокупації та реінтеграції.

З метою зменшення, а у перспективі подолання наслідків незаконної діяльності Росії та її окупаційної адміністрації на тимчасово окупованій території АР Крим і м. Севастополя у сфері демонтажу і спорудження пам'ятників, захисту прав і свобод громадян, сприяння відновленню суверенітету і територіальної цілісності України **пропонуємо:**

– **Міністерству культури та інформаційної політики України** створити структурний підрозділ для моніторингу ситуації зі збереженням культурних цінностей і створення реєстру нелегально встановлених пам'ятників;

Велика частина новозбудованих у цих регіонах пам'ятників відображає російську неоімперську ідеологію, має відверто антиукраїнський і антидержавний характер, є конфліктотенною як для кримського соціуму, так і всієї української політичної нації. Ця ситуація стала результатом цілеспрямованих дій влади Росії та її окупаційної адміністрації із розколу України, окупації її південних регіонів, елементом здійснення політики соціокультурного віддалення чи ізоляції кримчан від українського гуманітарного простору, перетворення кримського населення на носіїв антизахідних та антиукраїнських поглядів, поступової маргіналізації та асиміляції деяких неросійських етнічних спільнот.

– **Міністерству культури та інформаційної політики України** спільно з **Міністерством реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Представництвом Президента України в АР Крим** здійснювати постійний моніторинг діяльності зі встановлення пам'ятників на тимчасово окупованій території Криму і передавати цю інформацію правоохоронним органам України;

– **Прокуратурі АР Крим, ГУ Національної поліції України в АР Крим і м. Севастополі, ГУ СБУ в АР Крим** виявляти факти порушень у сфері встановлення пам'ятників на тимчасово окупованій території Криму та давати їм правову оцінку;

– **органам влади України** при розробці стратегії й тактики щодо деокупації та реінтеграції АР Крим і м. Севастополя визначити категорії незаконно встановлених пам'ятників, які підлягають: 1) демонтажу й утилізації (на нашу думку, до них належать, насамперед, об'єкти неоімперського характеру), 2) музеєфікації, 3) легалізації тощо; розробити проекти пам'ятників, які будуть встановлюватися одразу після демонтажу нелегальних об'єктів;

– **органам влади України** внести у санкційні списки осіб, які беруть особливо активну участь у незаконному встановленні на тимчасово окупованій території пам'ятників, таких, наприклад, як керівники Російського військово-історичного товариства, Російського історичного товариства, Російського імператорського палестинського товариства, підприємець М. Сердюков, скульптор С. Щербаков (автор пам'ятника солдату російських окупаційних військ у Сімферополі та низки інших незаконно встановлених в окупованому Криму пропагандистських об'єктів).

УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС КРИМУ. РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ ТА РОСІЙСЬКА ОКУПАЦІЯ

СПРОТИВ

Закінчення

2 березня у Сімферополі відбулася акція «Крим проти окупації і за мир»: біля пам'ятника Шевченкові близько ста активістів виступили проти російського вторгнення на півострів. Під час заходу було зачитано відповідне звернення до міжнародної спільноти. За результатами акції було ухвалено рішення про створення Всекримської української ради для захисту українців у Криму.

Сергій КОНАШЕВИЧ

Наступного дня жінки Криму вийшли на акції протесту проти російської окупації півострова; 5 березня у Сімферополі відбувся напад сепаратистськи налаштованого населення на учасниць акції. Тоді ж у Ялті на набережній кілька десятків активістів провели акцію проти російської окупації Криму.

6 березня кримський парламент ухвалив рішення про «приєднання» Криму до Росії. Того ж дня в селі Строгонівка у передмісті Сімферополя кілька сотень жінок провели акцію за мир у Криму і всій Україні; вишикувавшись уздовж об'їзного шляху, вони закликали президента РФ Володимира Путіна вивести з Криму російські війська.

7 березня кілька сотень людей провели акцію «За мир і єдність України» біля пам'ятника Шевченкові у Сімферополі. У рамках мітингу відбувся молебень за душу Кобзаря та за мир у країні. Учасники акції прийшли з українськими прапорами та білими повітряними кульками, що символізували мир і дружбу. Того ж дня на міському залізничному вокзалі безвісти зникли учасники Євромайдану Іван Бондарець і Владислав Вашук, які прибули до Криму підтримати місцевий проукраїнський рух.

8 березня в Сімферополі активісти організували «Жіночий суботник»: кілька сотень людей підмітали доріжки парку біля кінотеатру «Сімферополь» мітлами, пофарбованими у синій і жовтий кольори. Жінки заплітали у волосся синьо-жовті стрічки, чоловіки були з прапорами

Біля Верховної Ради АР Крим, м. Сімферополь, лютий 2014 року

України. Також відбулася акція руху «Жінки Криму за мир» біля військових частин на підтримку військовослужбовців ЗСУ. Понад 12 тисяч жінок по всьому Криму вийшли на акцію проти російської окупації.

9 березня, у 200-ту річницю від дня народження Тараса Шевченка, у Сімферополі біля пам'ятника Кобзареві зібралось близько тисячі осіб з українськими прапорами та з плакатами на підтримку України. У рамках заходу активісти організували акцію проти війни та окупації Криму, під час якої пролунала вимога розпуску кримського парламенту. Того ж дня на залізничному вокзалі міста сепаратисти викрали координаторів кримського Євромайдану Андрія Щекуну та Анатолія Ковальського. У Севастополі мітинг біля пам'ятника Шевченку за наказом міської влади був перетворений на побойще молодиками з «самооборони» і «казаками» з Краснодару та Ростова. Тоді ж у Криму було повністю заблоковано аналогове мовлення українських телеканалів, яке почали відключати у перших числах березня.

10 березня у Сімферополі кілька десятків активістів провели марш проти утисків свободи слова, виступивши за відновлення мовлення українських телеканалів. У Севастополі був викрадений проукраїнський активіст Ігор Кирющенко: його з дружиною погрозами змусили залишити Крим. По місту міліція почала «відловлювати» активістів спільно з «самообороною» міста; всім членам ГО «Майдан Севастополь» довелося переховуватись у родичів та знайомих,

Акції проти російської агресії у Криму, березень 2014 року

а дехто був змушений поїхати не лише з міста, а й з Криму.

* * *

11 березня депутати АРК і Севастополя ухвалили «декларацію про незалежність Криму» та заборонили діяльність українських правих організацій на півострові. У Севастополі був затриманий один з організаторів місцевого Євромайдану Іван Шульга. У центрі Сімферополя посеред дня було викрадено 28-річного активіста Михайла Вдовченка, який прямував на акцію протесту проти окупації Криму з українським прапором у руках. Чоловіка відвели до офісу організації «Русское единство», який фактично був транзитним пунктом для викрадених активістів: тут відбувалися їхні перші побиття та допити по дорозі до підвалу. Згодом Вдовченка перевезли до районного сімферопольського військкомату, де наступні 9 днів піддавали допитам, тортурам, жорсткому поводженню, психологічному тиску. Незабаром

Вдовченка разом з іншими бранцями сімферопольського військкомату обміняли на Чонгарі на проросійських сепаратистів, затриманих українськими спецслужбами. У день викрадення Вдовченка в Сімферополі біля пам'ятника Шевченкові відбувся мітинг за звільнення Андрія Щекуну та Анатолія Ковальського. Активісти задекларували, що розглядають Крим як територію України і відмовляються брати участь в анонсованому «референдумі» щодо його статусу, а також оголосили, що акції протесту стануть щоденними. У відповідь Сергій Аксьонов заявив, що викрадені українські активісти перебуватимуть у полоні до проведення «референдуму».

12 березня архієпископ Сімферопольський і Кримський (УПЦ КП) Климент закликав кримську владу звільнити викрадених проукраїнських активістів.

13 березня в Сімферополі біля пам'ятника Шевченкові відбувся мітинг проти цензурування ЗМІ та обмеження свободи слова

14 березня небайдужі кримчани під час акції за єдність України і проти «референдуму» щодо статусу Криму вздовж головних шляхів півострова створили живий ланцюг на знак протесту проти сепаратистських рухів та окупації російським військом. Учасники закликали матерів російських вояків забрати своїх дітей з Криму. Понад 40 тисяч кримчан із Сімферополя, Бахчисарая, Білогірська, Джанкойського та Кіровського районів висловилися таким чином за єдність Криму з Україною.

і свободи доступу до інформації, а також за звільнення викрадених Андрія Щекуну та Анатолія Ковальського. Наступного дня небайдужі кримчани під час акції за єдність України і проти «референдуму» щодо статусу Криму вздовж головних шляхів півострова створили живий ланцюг на знак протесту проти сепаратистських рухів та окупації російським військом. Учасники закликали матерів російських вояків забрати своїх дітей з Криму. Понад 40 тисяч кримчан із Сімферополя, Бахчисарая, Білогірська, Джанкойського та Кіровського районів висловилися таким чином за єдність Криму з Україною.

15 березня в Севастополі озброєні люди з храму викрали настоятеля парафії Успіння Пресвятої Богородиці (УГКЦ), капелана ВМСУ о. Миколу Квичу. Після кількогоднинного допиту, фізичного і морального тиску його відпустили, склавши на нього протокол про адміністративне порушення. За два тижні над о. Миколою мав відбутись суд, за результатами якого священникові загрожувало до 15 років за звинуваченнями у «тероризмі». В той же час він залишив територію півострова.

Впродовж березня 2014 року кримські священники УГКЦ не раз отримували усні чи письмові погрози з вимогами покинути територію Криму. В день викрадення о. Миколи Квича у Севастополі зник безвісти активіст Автомайдану Василь Черниш. Того ж дня в Сімферополі близько сотні активістів мітингували біля пам'ятника Шевченкові проти російської окупації півострова та «референдуму» щодо статусу Криму й за єдність України. В центрі міста відбулися 8-мі Маяковські читання, під час яких поети та громадські активісти виступили проти військового

втручання Росії. Тоді ж у Сімферополі люди у масках затримали проукраїнського активіста Станіслава Єрмакова, викладача історії кафедри музеєзнавства Кримського університету культури: його намагалися звинуватити у «спротиві співробітникам міліції». Затриманому вдалося уникнути подальших репресій і виїхати на материкову територію України.

* * *

Під час брифінгу в Українському кризовому медіа-центрі правозахисниця Олександра Дворецька заявила, що в Криму під приводом захисту російськомовного населення почалися масові переслідування україномовних мешканців півострова, людей з українською позицією, які підтримують незалежність України і вважають себе її громадянами. Було наголошено, що українці виявилися найнезахищенішою етнічною групою у регіоні.

У мережі було оприлюднено звернення студентів Криму до міністра освіти і науки України Сергія Квіта, ректорів ВНЗ України та інших посадовців-освітян з проханням про допомогу: «Просимо вас розглянути можливість переведення кримських студентів в інші українські вищі навчальні заклади для продовження навчання зі збереженням форм навчання; знайти можливість надати квоту для кримських абітурієнтів на вступ в українські ВНЗ, оскільки зараз навчання на теренах Криму в українських вищих навчальних закладах стає неможливим; забезпечити студентам з Криму умови, що сприятимуть їхньому навчанню, зокрема, надати житло під час навчання».

У селищі Земляничне Білогірського району було знайдено мертвим Решата Аметова (Герой України посмертно, 2017 р.), який 3 березня вийшов з дому в Сімферополі з наміром піти у військкомат через оголошену часткову мобілізацію та записатися до лав добровольців. Того дня він брав участь у мирному протесті проти окупації Криму російськими військами на площі Леніна, звідки троє членів «самооборони Криму» вивезли його у невідомому напрямку. На тілі чоловіка були численні ознаки катування.

16 березня відбувся «референдум про статус Криму», на якому 96,77% мешканців АРК та Севастополя буцімто проголосували за «возз'єднання» відповідних територій з РФ. Активісти руху «Євромайдан-Крим» оголосили про бойкот «референдуму» і закликали всіх кримчан не йти на нього і просити своїх рідних та близьких саботувати його або йти до дільниць, фіксувати порушення на фото і відео та передавати ЗМІ чи допомогти представникам ЗМІ виконати свою роботу й зафіксувати явку, порушення тощо. Того ж дня було пограбовано Кафедральний собор УПЦ КП у Сімферополі. Наступного дня ВР АРК проголосила «незалежність Республіки Крим».

Проросійські активісти нападають на жіночу акцію біля штабу ВМС України в Сімферополі, 5 березня 2014 року.

Біля Верховної Ради АР Крим, м. Сімферополь, лютий 2014 року

явку, порушення тощо. Того ж дня було пограбовано Кафедральний собор УПЦ КП у Сімферополі. Наступного дня ВР АРК проголосила «незалежність Республіки Крим».

18 березня в Москві президент РФ Володимир Путін підписав зі своїми кримськими маріонетками Сергієм Аксьоновим, Володимиром Костантинівим та Олексієм Чалим «договір про прийняття Республіки Крим і міста Севастополя до складу РФ». Того ж дня під час штурму російськими окупантами фототраметричного центру Управління центрального військово-топографічного та навігаційного ГУ ВСУ в Сімферополі прямим влученням в ділянку серця був убитий прапорщик ЗСУ Сергій Кокурін. Департамент у справах релігій та національностей Міністерства культури України оприлюднив заяву стосовно переслідувань священнослужителів на території Криму.

20 березня кілька десятків курсантів-моряків Академії ВМСУ ім. Нахімова у Севастополі відмовилися переходити під російський прапор і на знак протесту виконали гімн України.

28 березня у Севастопольському національному університеті ядерної енергії і промисловості студенти під час зміни прапора на російський почали співати гімн України і розгорнули українські прапори. Молодь продовжувала спів без музики після того, як була поспішно вимкнена фонограма. Після спроби в.о. ректора перервати спів студенти влаштували скандування «Слава Україні – Героям слава – Україна понад усе – Смерть ворогам», після чого демонстративно залишили плац.

Протягом місяця через загрозу життю і здоров'ю Крим залишили деякі священники УПЦ КП та УГКЦ.

* * *

21 квітня у Чорноморському районі Криму був на смерть забитий 16-річний Марк Іванюк з Березнівщини Рівненської області. Юнак завжди і всюди розмовляв українською мовою. Винуватцями смерті хлопця, який навчався у Криму, могли стати кримські «правоохоронці», що перейшли на бік Росії.

9-11 травня в Сімферополі були затримані учасники спротиву ро-

сійській окупації Олег Сенцов, Олександр Кольченко, Геннадій Афанасьєв та Олексій Чирній. Усі вони були звинувачені у членстві в українській організації «Правий сектор» та «тероризмі». Сенцов був засуджений до 20 років колонії, Кольченко – до 10, Афанасьєв і Чирній – до 7. «Терактом» «слідчі» визнали нібито підпал дверей офісу партії «Єдина Росія» у Сімферополі в ніч з 17 на 18 квітня 2014 р. Репресованих судили як громадян Росії. 7 вересня 2019 р. Сенцов і Кольченко разом з іншими політ'язнями прибули до Києва у рамках обміну полоненими між Україною та Росією; Геннадій Афанасьєв повернувся до України 14 червня 2016 р. в рамках аналогічного обміну.

23 травня на свято останнього дзвоника деякі випускники та вчителі гімназії № 5 імені Лесі Українки у Севастополі прийшли у вишиванках на знак протесту проти російської окупації.

1 червня архієпископ Сімферопольський і Кримський (УПЦ КП) Климент виступив із вимогою припинити дискримінацію УПЦ КП у Криму та знуцання

16 березня відбувся «референдум про статус Криму», на якому 96,77% мешканців АРК та Севастополя буцімто проголосували за «возз'єднання» відповідних територій з РФ. Активісти руху «Євромайдан-Крим» оголосили про бойкот «референдуму» і закликали всіх кримчан не йти на нього і просити своїх рідних та близьких саботувати його або йти до дільниць, фіксувати порушення на фото і відео та передавати ЗМІ чи допомогти представникам ЗМІ виконати свою роботу й зафіксувати явку, порушення тощо. Того ж дня було пограбовано Кафедральний собор УПЦ КП у Сімферополі. Наступного дня ВР АРК проголосила «незалежність Республіки Крим».

з почуттів православних кримчан. Того дня в селі Переваляльному Сімферопольського району група озброєних людей у формі російських «казаків» виламала двері до храму Покрови Пресвятої Богородиці (УПЦ КП) і розгромила його, побивши парафіян і настоятеля.

2 червня учнів ялтинської школи № 15, які під час останнього дзвоника демонстративно співали гімн України під російський гімн, змусили прийти до школи і написати пояснювальні записки. Директор і вчителі опинилися під загрозою звільнення. 1 вересня близько 10 учнів школи прийшли на святкову лінійку у вишиванках.

3 червня 2015 р. в інтернеті з'явився датований 4 березня список, складений в окупаційній «прокуратурі» Криму: до нього увійшло близько 50 осіб, які, на думку тогочасного псевдопрокурора Криму Наталії Поклонської, мали стосунок до організації Євромайдану на півострові. Підозри було висунуто людям, які вже так чи інакше піддавалися погрозам або були репресовані. Напередодні Поклонська заявила, що начебто встановлені імена і прізвища всіх «командирів», що збирали прибічників Євромайдану у Криму й організовували їхнє відправлення до Києва. Справа перебувала у компетенції «Слідчого комітету РФ по Республіці Крим». У списку були зазначені як відомі правозахисники й активісти, так і пересічні громадяни; чимало з них виїхали з півострова на материкову територію України.

Крим перебуває під окупацією Російської Федерації вже сім років. Увесь цей час на півострові загарбники проводять заходи з придушення української етнічної, громадської, політичної та релігійної ідентичності.

ПОСИЛЕННЯ РЕПРЕСІЙ ПРОТИ КРИМСЬКИХ ТАТАР

ЯК ЦЕ БУЛО...

Репресії щодо кримських татар з боку денікінської влади поступово посилювалися. Найбільш впливових діячів Міллі Фірка було заарештовано. За ґратами опинилися А. Озенбашли, С. Хаттатов, А. Боданінський, Х. Чапчакчи, А. Хільмі, М. Бадракли, С. Кезлеві, М. Чауш та інші¹. Частині членів партії вдалося врятуватися – або сховатися, перебуваючи у підпіллі, або втекти у гори.

Тетяна БИКОВА,
к.і.н., науковий співробітник Інституту історії України НАН України

Невдовзі репресії проти татарського населення набрали форму каральних походів, під час яких не тільки завдавали шкоди майну, уводили коней та овець, але й катували населення. Хоча селяни й надсилали скарги до Військової канцелярії, це ні до чого не призводило.

Репресії почалися після того, як кримськотатарські селяни відмовилися віддавати третину свого врожаю. Каральні загони попрямували по селах Акмечетської, Карачинської та Угазької волостей. Перший масовий розстріл татарських селян стався у селі Акумане. В Ялтинському районі восени – взимку 1919 р. розстріли стали масовим явищем. Доволі поширеним явищем стали тілесні покарання селян, які відмовлялися віддавати свій врожай. Іноді достатньо було навіть доносу для того, щоб розстріляти цілу групу старих, як це було у селі Кизилташ². Поширеним явищем також було те, що жертв

Плакат про мобілізацію до Добровольчої армії.

не ховали, а залишали в лісах, старих дренажних каналах, випадкових ямах, лише трохи засипавши землю. Вже навесні 1920 р., після початку відлиги, такі поховання ставали помітними. Це призводило до того, що до місцевих органів влади надходили телеграми, в яких зазначалося: «В Аутському та Гаспринському лісах і на дачах собаки тягають та їдять людські кінцівки. Це може призвести навесні до зараження... Просимо поховати всі трупи та зацементувати ями, де кинуто тіла»³.

Після того, як село завдяки військам було упокорене, починалася ревізиція, під яку підлягало майже все, що знаходили у селянина, – хліб, худоба, підводи. До цього додавалися облави, започатковані денікінцями через від-

мову кримських татар підкоритися наказу щодо мобілізації до Добровольчої армії. Перша велика облава відбулася у листопаді 1919 р. в районі південних сіл Туак та Ускут, але завершилася провалом, оскільки кримські татари, які мешкали в цих селах, напали на денікінців і обеззброїли їх. У січні 1920 р. кримські татари почали знищувати загони добровольців⁴.

Дії білогвардійського керівництва призвели до того, що кримськотатарський національний рух приєднався до ворожих Білому руху сил. У підготовленому для Добровольчої армії «Огляді мусульманського руху до 1-го жовтня 1920 р.» зазначалося: «Зайняття Криму Добровольчою армією влітку 1919 р. жодним чином не змінило ворожого ставлення до неї «курултаївців».

Ця ворожнеча ще більше посилювалася після того, як генерал-лейтенант закрив діяльність «Курултаю» та інших татарських національних установ. «Курултаївці» знову розгорнули свою агітацію серед сільського татарського населення. Не припинялася агітація проти мобілізації, причому найбільший успіх вона мала серед татар, які населяли гірську частину Криму. У деяких селах Ялтинського повіту, як, наприклад, у Капсихорі, Туаку, Вороні, Шелені, Арпаті, взагалі ніхто на мобілізацію не з'явився⁵.

Розмах репресій був настільки потужним, що навіть урядова газета «Крым» була змушена визнати: «Жахливо, дуже жахливо бачити засоби, якими в Криму насаджують порядок і спокій. Роль татарського населення намагаються звести нанівець»⁶.

Невдоволенням кримських татар білогвардійською владою вміло скористалися більшовики. У звіті Кримського обкому РКП(б) «Про роботу партійної організації Криму за період з травня 1918 р. до липня 1919 р.» І. Шульман вказав, що обов'язково потрібно створити в окупованому Криму підпільний більшовицький обком: «Треба протиставити татарським політичним групам свою, що в кінцевому підсумку призведе до того, що татари стануть віддавати перевагу радянському уряду замість буржуазного»⁷.

31 серпня Кримський обком РКП(б) з Мелітополя повідомив ЦК РКП(б) про створення при обкомі Мусульманського бюро. До його складу увійшли два представники від турецької групи комуністів (Юсуфов та Алі-Недім), а також представник бюро обкому І. Шульман. Основним завданням Мусульманського бюро проголошувалося створення серед мусульман Криму мережі партійних організацій⁸. Невдовзі члени Мусульманського бюро таємно переправилися до Криму.

Далі буде...

Репресії почалися після того, як кримськотатарські селяни відмовилися віддавати третину свого врожаю. Каральні загони попрямували по селах Акмечетської, Карачинської та Угазької волостей. Перший масовий розстріл татарських селян стався у селі Акумане. В Ялтинському районі восени – взимку 1919 р. розстріли стали масовим явищем. Доволі поширеним явищем стали тілесні покарання селян, які відмовлялися віддавати свій врожай. Іноді достатньо було навіть доносу для того, щоб розстріляти цілу групу старих, як це було у селі Кизилташ.

- 1 Зарубин А.Г., Зарубин В.Г. Без победителей. Из истории гражданской войны в Крыму. – Симферополь, 2008. – С. 524.
- 2 Билял-кызы Г. Мудрость большой семьи // Голос Крыма (Симферополь). – 2000. – 7 апреля.
- 3 Державний архів Автономної Республіки Крим (далі – ДААРК). – Ф.-Р.1202. – Оп. 3. – Спр. 95. – Арк. 59.
- 4 Возгрин В.Е. Исторические судьбы крымских татар. – М., 1992. – С. 418.
- 5 «Изыскать пути к парализованию». Документы карательных органов Вооруженных сил Юга России и Крымской АССР о крымско-татарском движении (1920–1923). Публикация и комментарии А.В. Ефимова и Р.Н. Белоглазова // Москва – Крым. Историко-публицистический альманах. – М., 2002. – Вып. 4. – С. 143.
- 6 Цит за кн.: Возгрин В.Е. Исторические судьбы крымских татар. – С. 413.
- 7 ДААРК. – Ф.-П. 1. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 27.
- 8 Господаренко Н.М. Особенности культурно-политической работы среди национальных меньшинств Крыма в 1920-е годы // Культура народов Причерноморья. – 1999. – No 10. – С. 56.

НА ШПАЛЬТАХ ГАЗЕТИ «КРИМСЬКА СВІТЛИЦЯ» ДРУКУЮТЬСЯ ІНФОРМАЦІЙНІ ТА АНАЛІТИЧНІ СТАТТІ, РОЗМІЩЕНІ НА САЙТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГЕНЦІЇ «ГОЛОС КРИМУ» [HTTP://VOICESCRIMEA.COM.UA/](http://VOICESCRIMEA.COM.UA/) – ОФІЦІЙНОГО КРИМСЬКОГО МЕДІА ПАРТНЕРА.

ЦЕЙ НОМЕР ГАЗЕТИ «КРИМСЬКА СВІТЛИЦЯ» ВИДАЄТЬСЯ В РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТУ «УКРАЇНО, НЕ ЗАБУВАЙ! КРИМ В ОКУПАЦІЇ!» ЗА ПІДТРИМКИ ФОНДУ РОЗВИТКУ ЗМІ ПОСОЛЬСТВА США В УКРАЇНІ (05 ЧЕРВНЯ 2020 РОКУ – 05 КВІТНЯ 2021 РОКУ).

У НАСТУПНОМУ ЧИСЛІ «КРИМСЬКОЇ СВІТЛИЦІ»

ЗАХОПЛЕНИЙ КРИМ: ПРАЦЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОЛОНІЗАЦІЇ

Реалізована політика заміни населення на окупованій території Криму, як один з інструментів колонізації, породила для місцевих мешканців ще одну проблему. Переважним правом на одержання роботи з більш високою оплатою праці стали користуватися російські іммігранти, які були переміщені в окупований Крим. Громадянам України, які перебувають в окупації на території півострова і визнані окупантами громадянами РФ, все важче знайти роботу відповідної кваліфікації і рівня освіти для забезпечення якогось прийняттого рівня життя. Мета такої політики одна: окупована територія Криму для кремлівської влади – це військова база, а не ринковий сегмент. З цієї причини потенційно нелояльного населення на території окупаційної військової бази має залишитися якомога менше. Краще, щоб не залишилося взагалі.

ГАЗЕТА «КРИМСЬКА СВІТЛИЦЯ»

Всеукраїнська літературно-художня і публіцистична газета Свідцтво про державну реєстрацію КВ № 23715-13555P від 06.02.2019 р.

Засновники
Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка
Громадська організація "Кримський центр ділового та культурного співробітництва "Український дім"

Видавець
ТОВ "Видавничий дім "Українська культура"
Юридична адреса
Видавця:
03040, м. Київ,
вул. Васильківська, 1
Директор
Євген БУКЕТ
Головний редактор
Андрій ШЧЕКУН
Дизайн та верстка
В'ячеслав ЮРЧЕНКО

Надруковано:
ФОП Хісамдінов А. Ю.
Редакція не завжди поділяє думки авторів публікацій, відповідальність за достовірність фактів несуть автори. Рукописи не рецензуються і не повертаються. Редакція залишає за собою право скорочувати публікації і виправляти мову. Зміст газети поширюється на умовах ліцензії CC BY 3.0, якщо відсутні інші вказівки.

Передплата на газету
Передплатна ціна на 2021 р.:
на 6 місяців - 224,64 грн;
на рік - 449,28 грн.

У передплатній ціні враховано вартість доставки до вашої поштової скриньки і вартість оформлення абонементу.

Передплатний індекс
90269
Наклад 1000 прим.
Ціна договірна

